

בעית פגישת החומר והרוח בספר הכוזרי

מציאות הרוח

"אין לך יום שבו לא תביע הנשמה אומר, אין לך יום שבו לא תמצא החרטה מקום בליבו של האדם אעפ"י שאיננו מתכוון לכך כלל... מאין כל זה? אותותיו פזורות הן מאימרת האלוקים הצרופה היוצאת בכל יום ומכריזה שובו בנים שובבים הד נשמה עצמה שהיא בת מלך ולא תוכל נשוא רפש החיים. מבקשים סיבות סוציאליות וכלל אנושיות ביותר למוסר הכליות והרהורי התשובה אבל מאין זו התמידות, זו העיקשות של החרטה הפועלת למרות רצונו של האדם".

"ומאין הגעגועים הקורעים את הלב מאין הצמאון אשר ירגיש כל איש בעל נפש, מה הוא המוסך בלב האדם תוגה גדולה כל כך, מרה שחורה. ודוקא בשעת השמחה היותר עצומה... ובכלל מדוע לא ישמח האדם בעמלו מדוע אין אדם מת וחצי תאוותו בידו? (ציטלין).

בביתור ובפירוק לא נגלה את נשמתנו בשום פנים ואופן בין אם הניתוח אנטומי ובין אם הניתוח הוא ניתוח פסיכולוגי. חופפת הנשמה על גוף שלם ועל מעשים מוגמרים, האושר הרוחני מתגלה לא בשעת עשית חלקי הטוב אלא בסיפוק שאחר השלמתו, לא בשעת עשית הרע אלא ביסורי המצפון שלאחר המעשה. גילויי הנשמה אינם מורגשים בחלקי החיים כי אם בחיים עצמם. "אין האמת מתגלה לאדם קטעים קטעים אלא ע"י הופעה כללית בבת אחת" (אורות הקודש - הגיון הקודש)

וכיון שכך, אדם שאינו מתעלה להסתכל על חייו כחטיבה כללית וכמקשה אחת, אינו מתחשב בדרך כלל בנשמתו כשעושה הוא את מעשיו הפרוזאים היום יומיים. אי הרגשת הנשמה בכל חלק וחלק ממעשיו מאפשרת לו לחשוב אפילו שאין כלל נשמה, על הסיפוק לא יתן כלל את דעתו משום שהוא אינו מציק לו, ואילו את יסורי המצפון הנובעים ממעשה רע ישתדל להשקיט בשקיעה עמוקה עוד יותר ברע. זו היא בדרך כלל דרכו של האדם הקטן כל עוד לא יעוררוהו וילמדוהו לשים לב לתופעות גילויי הנשמה בחייו היום יומיים. אך ישנם אנשים אשר אינם זקוקים להדרכה וללימוד כדי להישיר את מבטם ולשים לב לתופעות אלו. מיד בפגישתם בתופעות אלו משתדלים לעמוד על טיבן מחפשים ומוצאים שהנשמה היא שמקשקשת כזוג לפנייהם. מבינים הם שאלו הם קרני אורה של הנשמה החודרים למעשיו הפשוטים של האדם בכדי להפנות את מבטו ושאפיותיו אל מקור האור.

לא רק, אלו יסורי המצפון מחד, והסיפוק מאידך) הם קרני האור הנשמתיים החודרים לעולמו המודע של האדם. האדם נדחף לישב את העולם ולפתחו. מה דוחף אותו לעשות זאת? האם נוכל לאמר שרק כרח המציאות? ההכרח למצוא פרנסה? ואפילו אם נכון הדבר, מה דוחף את האדם למצוא לעצמו קיום ומדוע שלא יטול את חייו בידו? מדוע נדחף הוא להתקיים ואינו מחליט להתאפס? קטני השקפה יאמרו "אין כל דחף" לכל

פרט ופרט בהויה השואפת בכללותה לתיקון ושלמות העולם יסבירו הסבר פרטי, אך כשם שאין אנו מסתפקים בהסבר דקדוקי על מבנה משפטיו של השיר כדי להבין מה רוצה השיר להביע, כך לא מספקת התשובה לכל דחף פרטי עד שנמצא את התוכן הכולל והמקיף לכל הדחף שבחיים. "הכל הומה שואף עורג ושוקק לחמדת שלמות מקורו". (עולת ראייה) זו היא תביעה נשמתית הקוראת לאדם מעימקי נשמתו מתדירות החיים שבעימקי לבו מיסורי האמת שבגנזי כליותיו.

תופעות שהאדם חש אותן אך אינו רואה אותן, הן נראות לאדם כקול חיצוני החודר אליו עד ש"כל פעם שהלב דופק דפיקה רוחנית באמת, כל פעם שרעיון חדש ואצילי נולד הרינו מקשיבים כמו קול מלאך ה' דופק, נוקש על דלתי נשמתנו מבקש שנפתח לו את פתחינו למען יופיע אליו בכלל הדרו" (הגיון הקודש א) כוחות נפשינו הפנימיים האורות הגנוזים בעצמיותנו מתגלים לנו כקול שמימי כמלאך ה' "כי נשנה אליו החלום פעמים רבות כאילו מלאך מדבר עימו" (כוזרי מאמר א' א') ואומר לו כונתך רצויה אצל הבורא" (שם).

מציאות החומר

"עקירת הטבע של קדושת היהדות היא הגורמת לכל בילבולי הדעות. באים להתחכם ולמצא בהסברות והגיונות דבר שצריך למצוא בעצם ההויה הנפשית ובטבע הרוחני וגם הגופני של הכלל כולו ושל כל אחד ואחד מישראל בפרט" (אורות התשובה יז, ה) אם עד עתה היה צורך בפקחת העין ובהסרת המסכים ממציאות הנשמה בעולם, יש מקום וצורך לפקוח עינים אחרים לבשר שיש גם חומר וגוף בעולם, וגם לו תפקיד. אם את הנשמה אין אנו צריכים לחפש בהוכחות ובמחקרים פילוסופיים או גופניים אלא בתוך עצמינו בקרני האורה השלוחים מהנשמה לתוך מהלך חיינו כך יכולים אנו למצוא גם את הגוף. לא רק על הכונה יודע המלאך הפנימי לבשר לנו אלא גם על המעשים הביילתי נרצים "מעשיך אינם רצויים" (כוזרי שם) כשם שבעצם ההויה הנפשית חש האדם את נשמתו כך הוא מבין שקיים תפקיד גם לגוף ואין אנו זקוקים לחפש תשובה שכלית לטענה שאין תפקיד לעולם החומרי אלא בעצם הישות הגופנית.

הפילוסופיה השוללת מהגוף כל תפקיד מוחלט, הסותרת שאין השפעה בין מעשי האדם לנשמתו שאינם אלא "אמצעיים אין להם תכלית" (כוזרי שם) ניסתה להתחכם ולמצוא סברות הגיונות לדבר אשר איננו ניתן להסבר והגיון. אלא קיים במציאות "ומפליא לעשות שקושר רוחני בגשמי" (רמ"א או"ח ו סק"א) הקשר בין הרוח והגשם מופלא הוא מבינתו של האדם ובמקום לחדור לעולמו הפנימי של האדם ולראות את היחס בין רוח וגשם בתוכיותו, השתבשה בשיגיונותיה ונתנה תוקף רק לקרני האור הפנימיים, לנשמה ולרוח והודיעה לעולם את אי חשיבותו של החומר. העולם לא נברא לדעתה כי אין קשר בין הרוח והגשם, מה הוא החומר הבזוי נטול הערך שיתיחס אליו האלקים. אין השגחה פרטית על מעשי אדם כי מה חשיבות הגוף שיתיחס אליה האלקים. ואם מוצאים אנו כח מקדם ודוחף בעולם המראה שגם בחומר יש דחפים רוחניים, תסביר הפילוסופיה שאין זו אלא אנרגיה חומרית "האדם נולד מאדם שקדמו מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו ושאר קרוביו, ואכויות מן האוירים והארצות והמזונות והמימות" (כוזרי שם) הכוחות הרוחניים מפעילים את האדם דוקא כשהוא

מבטל עצמו כלפיהם את כוחותיו הגופניים, רק "השלם ידבק בו מן האלוהי אור שהוא נקרא השכל הפועל" (כוזרי שם)

אך כשם שתשובה על קיום נשמותינו אין אנו מחפשים מחוצה לנו אלא בתוכינו כך גם צריך למצוא את הווייתנו הגופנית בעצם חיינו. כשם שסתר דיקארט את עולם הספקנות של זנון וחבריו, שטענו שאין קיום לעולם והכל אינו אלא אחיזת עינים, בהגדרתו את קיום המציאות בעולם "אני חושב הרי שאני נמצא", ובזאת ברר שישנה לפחות אמת אחת בעולם ומתוכה אפשר להגיע לאמיתות אחרות, כך גם "מפני שאני יודע בעצמי שנפשי זכה ועם כל זה היתה תשובתי כי המעשה הזה אינו נרצה" (שם) ואם האני הפרטי הסובייקטיבי איננו מודד לגבי האמת המוחלטת והאינטואיציות המפיעות בפנימיותו של האדם הפרטי אינן אלא תוצאה של שיגעון, אפשר למצוא את האמת בישות הכלל כולו. "ואם איננו כן מה לפרס וישמעאל שחלקו הישוב נלחמים זה בזה" (שם) - הרי שעכ"פ כל בני העולם מאמינים בערכו של המעשה ואפילו בעת מעשה רדיקאלי כהריגה, ובהכרח שיש כאן מעשה נרצה אצל הבורא אם הכלל כולו מתחת סף הכרתו נדחף להרגשה מסוימת כנראה שיש בהרגשה זו אמת, השגעון הוא תופעה פרטית אך לא נוכל לאמר שהכלל כולו הוא המשוגע ואילו מעט מן הפילוסופים הם הבריאים ברוחם.

"קול מלאך ה' דופק". פיתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי" מי שלא אחזתהו העצלות "פשטתי כותנתי איכה אלבשנה" ומתגבר כגבר לא יניח לעצמו במה שבריר את מציאות החומר והרוח אלא יחפש גם את היחס ביניהם.

פגישת החומר והרוח

א. נצרות

מבשרי אחזה אלוך. על קיום הרוח והחומר בעולם לומדים אנו מנפשינו ומבשרנו. אך מה היחס בין האלקים ועולם? לשאלה זו חיפשו הדתות תשובה, בחידוש הנבראות ובקדמות הבורא, כלומר שבריאית העולם החמרי נעשתה ע"י האלקים. הרוח המחלטת, נקשרת בחומר ובורא אותו. הרוח לא מפסיקה את קשריה עם החומר אלא ממשיכה אותו בהנהגת העולם.

הנצרות טוענת שקשר זה לא די שלא הפסיק אלא עוד הולך ומתפתח. ה' עושה ניסים לעם ישראל וניסים אלו ברור שהיו, "מפני פרסומם והתמדת היגלותם בהמונים גדולים" (כוזרי דברי הנוצרי) אם כן ברור הוא שהרוח מתקשרת עם החומר. אז כיצד זה יתכן שהרוח הזכה תפגש עם החומר העכור גם לזאת תשובה בפי הנצרות. החומר והרוח אינם שונים ואם קשה להבין כיצד הרוח הזכה מתקשרת לחומר טוענת הנצרות שקיים חומר זך שהוא הוא האלקים (פגישת חומר עם חומר אינה זרה למחשבת האדם) בהמשך התפתחות הקשר בין הרוח והחומר שהחל בבריאית העולם ונמשך בהנהגת העולם הניסי הולך ונשלם, "באחריתם ובעיקבותם נגשמה האלוהות והיה עובר... וילדה אותו אנושי נראה אלוהי נסתר נביא שליח בנראה אלוה שלוח בניסתר" האלוקים לדעתם הוא נגשם כלומר אין הבדל מהותי בין חומר ורוח וכשם שיתכן חומר קדוש כך יכול להיות קודש חמרי.

ההסבר על היות הרוח חומר אינו נראה לכוזרי. אין הדברים נראים לו בסברא ואדרבא אומר הוא שהסברא מרחקת רוב הדברים האלה, אין ההגיון הנורמאלי יכול לתאר לעצמו את הרוח חומר (אדרבא אדם אשר הבין מנפשו מה היא הרוח לא יוכל לקבל על עצמו את הטענה שהרוח היא חומר וכי היכן הוא החומר שמהוה את הרוח בגופו). מילדות רואה הוא בעולמינו רק חומר ולא רוח. מי שראה את הרוח החומרית יחויב בה אך מי שלא ראה אותם ירחיקם משיכלו.

ב. איסלם

שלא כנצרות המגשימה את האלוקות העלה האיסלם את האלוקים מעל החומר כמעט לגמרי ואפשר להשוות את הסגנונות הנוצרי והמוסלמי, הנוצרי אומר "אני מאמין בחידוש הנבראות - ובקדמות - הבורא - ואילו המוסלמי אינו מדבר על בורא ובריאה אלא מדבר על האחדות והקדמות לאלוקים ית' (והחידוש לעולם) האלוקים מרוחק מהגשמיות "ואם אמר שהוא בראך אין זה אלא על דרך ההעברה והקירוב" (דברי המוסלמי) הקוראן (שאגב לפי דבריהם לא נכתב ע"י האלוקים אלא הועתק מן הטופס הראשון השמור בשמים - לפי למנס האיסלם הוצ' מסדה עמוד 29) הוא בעצמו המופת ההוכחה על היות דבר אלוקים בארץ הוא יופיו של הסגנון בקוראן. האיסלם אינו מוצא את האלוקים בעולם. האדם לעולם לא יפגש איתו משום שהאלוקים הוא אלוקים והאדם הוא אדם.

הכוזרי מרחיק את דברי המוסלמי, דרך הודאת האמונה לעולם לא נראית לו בדיברי המוסלמי. אם רצה ריבונו של עולם לגלות את אמונתו לעולם יכל להודיע זאת לכל עם ועם. הנצרות בחיפושיה לתשובה על בעיית הקשר בין שמים וארץ נתנה תשובה שהשמים ארציים גם הם ואילו האיסלם העלה את האלוקים מעל העולם, עזב ה' את הארץ.

ג. יהדות

שלא כשתי דתות אלו היהדות מרשה לעצמה שלא לתת תשובה חיובית על בעיה זו. תורתנו שנתנה מן הבורא לנבראים, מתיחסת אל בני האדם שאותם היא מורה, מקבלי התורה הם נבראים ומשום כך אינם מושלמים בתכלית השלמות ששלם בה בוראם, האלוקים הבורא הוא שלם אך אין שלמות בנבראים עצם היות הנבראים ברואים זהו חסרונם ומשום כך מותר להם לא לדעת את הכל. החסרון הטבוע בנו בעצם הווייתנו מאפשר לנו להיות חסרי מדע במוחלט האלוקי על אף היותנו קשורים אליו. (על אף היותו מלא כל עלמין אין אנו מבינים אלא את בחינת טובב כל עלמין) לא הנצרות ולא האיסלם יכלו להרשות לעצמם להודות ברבים שקיימים דברים השייכים לאדם אך איננו מבין אותם. בנצרות שלשיטתה האדם גם הוא אלקים חיים, על האדם האלוקי לדעת את הכל ולתת תשובה לפגישת החומר והרוח. ואילו האסלם שאינו מוצא קשר בין האלקים והאדם ממילא מבין את כל חיי האדם ולהם הוא נותן תשובה(רשאים אנו להודיע לעולם מספר פעמים ביום שפלאי הוא הדבר כיצד נפגשים הרוח והגשם (ובברכת אשר יצר מודיעים אנו השכם והערב רופא כל בשר ומפליא לעשות יש לפרש מפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בגשמי) משום שהגענו למידת ענוה המספיקה להודות בכך שהאדם הוא נברא ובתור שכזה איננו מבין את הכל. (וכשם שבבשר אינני יודע היכן נפגשים הגוף עם הנשמה

אפילו שמשניהם מורכב אני, כך איני יודע היכן נפגשים האלוקים והעולם. מבשרי אחזה אלוק, הדבר שיכל אני להבין מבשרי ניתן להבנה, ואילו קשר הרוח והגשם שאינו נתפס אפילו בגופי לא נתן להסבר בעולם הכללי ולכן לעולם לא נתן תשובות כיצד נתבצעו מעשי האלקים בעולם נראה את הניסים בקרבם להבנתינו אך בשום פנים ואופן לא נאמר שזהו ההסבר להתהוות הנס.

אמונתינו מבוססת על ראיית הנס ולא על הסברים כיצד נעשו (מאמר א' טו, כה) ואם מקרבים אנו את הניסים לשיכלינו אין זה אלא קרוב לשכל ולא הסבר מוחלט (צא). ולא רק מעשי האלוקים המתגלים אלינו אינם מוסברים על ידינו אלא כיצד מעשינו קשורים לריבוננו של עולם אין אנו מבינים "זאינני גוזר חלילה שהכונה מהעבודה הזאת הוא הסדר הזה שזכרנו אבל מה שהוא יותר נפלא ונעלה והוא תורה מאת האלוקים ית"ו ועוד ועוד.

מטרת היהדות היא האין סוף לכן אין היא יכלה להסתיים בתשובה, התשובה סופית היא. מדרגתה הגבוהה של היהדות מתגלה במרום אמונתה ובמרום גדולתה, בשאלה הנשאר ללא מענה ללא סוף אלא מדרבנת את האדם להתקדם עוד ועוד "וראיתי את אחורי ופני לא יראו".